

II blok. Pedagogik-psixologik tayyorgarlash moduli

Bo‘lajak ota va ona bolaning o‘sishi va rivojlanishi haqida ilk ma’lumotlarni bilishlari lozim. Ya’ni bolaning yura boshlashi - rivojlanish; bolaning birinchi so‘zni aytishi – rivojlanish; bolaning bo‘yi o‘sishi – o’sish; bolaning yozishni o‘rganishi - rivojlanish ekanligini tushuntira borish lozim. Zero o‘sish - jismoniy hajmdagi o‘zgarishlarni bildiradi. Bolada o‘sishni kuzatish oson - bu og‘irlilik, bo‘y va umumiylajm ortishida namoyon bo‘ladi. Bola rivojlanishi o‘zgarish jarayoni bo‘lib, bola unda qimirlash, o‘ylash, sezish hamda odamlar va atrofdagi obyektlar bilan muloqotning murakkabroq, darajalarida ishlashni o‘rganadi.

Nima uchun ota-onalar va tarbiyachilar bolaning rivojlanishi haqida yaxshi bilishlari zarur? Chunki ular bolalarga o‘z salohiyatini rivojlantirishga yordam berishlari lozim. Buning uchun ular bolalarga ilk ko‘nikmalarini rivojlantirishda yordam berishlari zarur.

Tug‘ilishdan boshlab to 3 yoshgacha bolaning miyasi eng tez rivojlanadigan davr. Oxirgi tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, miya insonning butun hayoti davomida rivojlanishiga qaramay, uning rivojlanish sur’atlari hayotning dastlabki 3 yilda eng tez bo‘lar ekan. Va miya bir birini bog‘lab turadigan hujayralar yoki eng kam bog‘langan hujayralar orqali rivojlanadi. Bu jarayon bola rivojlanishi bo‘yicha tajribaning muntazamligi va sifatiga bog‘liqdir.

- Bola hayotining birinchi 3 yilligi eng muhimdir. Bolaning shu yillarda to‘plagan tajribalari uning fikrlash, gapirish, sababini aniqlash, o‘zini tutish, boshqalar bilan aloqa qilish qobiliyatlariga ta’sir ko‘rsatadi.

Shuning uchun oila bola haqida qayg‘uradigan, ya’ni yaxshi ovqatlantiradigan, sog‘liqni saqlashga jiddiy e’tibor beradigan va yoshligidan ma’naviy rag‘batlantirishi juda muhimdir. Bu amallar bolaga kelgusi hayotida to‘liq salohiyatga erishishga yordam beradi.

- Bolalar bir-birlariga o‘rgatishda faol ishtirok etadilar. Ota-onalar o‘z farzandlariga o‘yinlar, boshqa bolalar va katta yoshdagilar bilan aloqa qilish, rollarga taklif qilish va materiallarni ishlatish orqali o‘z bilimlarini shakllantirishga imkoniyat yaratishlari lozim.

Oilaviy tarbiya bu - ota-onsa, bobo-buvi, opa-akalar va boshqa oila a’zolari bolalarda qadriyatlar, me’yorlar, ko‘nikmalar va xulq-atvor shakllarini shakllantiradigan jarayon. Oilaviy tarbiyaning ko‘plab usullari mavjud va o‘ziga xos usullarni tanlash oilaning madaniy, diniy, ijtimoiy va individual xususiyatlariga bog‘liq. Oilaviy tarbiyaning eng keng tarqalgan usullaridan ba’zilari:

1. Avtoritar uslub: ota-onalar ushbu uslubni qo’llagan holda, ko‘pincha qat’iy qoidalarni o‘rnatadilar va bolalardan to‘liq bo‘ysunishni kutishadi. Ular o‘z qarorlarini muhokama qilish va tushuntirishga toqat qila olmaydilar. Bu usul intizomni yaratishi mumkin, lekin bolalarda norozilik tuyg‘ularini keltirib chiqarishi mumkin.

2. Demokratik uslub: ushbu uslubdan foydalanadigan ota-onalar farzandlarini qaror qabul qilishga va muammolarni mustaqil hal qilishga o‘rgatishga harakat qilishadi. Ular qoidalari va umidlarni faol muhokama qiladilar, bolalarga ularning harakatlarining sabablarini tushuntiradilar. Ushbu usul bolalarda mustaqillik va mas’uliyatni rivojlantirishga yordam beradi.

3. Liberal uslub: bunday holda, ota-onalar odatda bolalarga juda bag'rikeng, aniq qoidalar qo'ymaydilar va tanlash erkinligini berishadi. Biroq, bu bolalar bilan munosabatlarda intizomning yet-rli emasligi va tushunmovchiliklarga olib kelishi mumkin.

4. Nufuzli-demokratik uslub: oilaviy ta'limning ushbu usuli avtoritar va demokratik uslublarning elementlarini birlashtiradi. Ota-onalar aniq qoidalarni belgilaydilar, lekin ularni farzandlari bilan muhokama qiladilar va sabablarini tushuntiradilar. Ushbu usul intizom va aloqa o'rtaсидagi muvozanatni saqlashga imkon beradi.

5. Adaptiv uslub: bu usul bolalarning o'ziga xos vaziyatlari va ehtiyojlariga qarab ota-onalarning moslashuvchanligini nazarda tutadi. Ota-onalar qoidalar va erkinlik o'rtaсидagi muvozanatni topishga harakat qilishadi.

6. Mukofot-jazo uslubi: oilaviy ta'lim ko'pincha yaxshi xulq-atvorni rag'batlantirish va yomon xulq-atvor uchun jazolash tizimlaridan foydalanadi. Biroq, jazolar adolatli bo'lishi va jismoniy yoki hissiy zo'ravonlikka olib kelmasligi muhimdir.

7. Shaxsiy namuna uslubi: ota-onalar bolalarga o'z xulq-atvori va qadriyatları bilan ta'sir qilishi mumkin. Shuning uchun bolalar uchun yaxshi namuna bo'lish muhimdir.

8. Xulq o'rgatish usuli: bolalarga nizolarni hal qilish, stressni boshqarish va muloqot qobiliyatlarini o'rgatish oilaviy ta'limning muhim qismidir.

Har bir oila o'z qadriyatları, e'tiqodlari va bolalarning o'ziga xos ehtiyojlariga eng mos keladigan oilaviy tarbiya usullarini tanlashi mumkin. Shuni esda tutish kerakki, oilaviy ta'lim vaqt o'tishi bilan rivojlanib boradi va bolalarning yoshi va rivojlanishiga qarab moslashishni talab qiladi.

Bolalarni hayotda muvaffaqiyatga erishishga o'rgatish ularni tarbiyalash va rivojlantirishda muhim vazifadir. Quyida ushbu jarayonda yordam beradigan ba'zi asosiy qadamlar va prinsiplarni keltiramiz:

1. O'z-o'zini hurmat qilish va o'ziga ishonch: bolalarda o'zlariga nisbatan ijobiy munosabatni rivojlantirishga yordam bering. Ularning sa'y-harakatlari va yutuqlarini rag'batlantiring, ularga qaror qabul qilish va mas'uliyatni o'z zimmasiga olish imkoniyatini bering.

2. Kompetensiyalar: bolaning o'rganishga bo'lgan qiziqishini saqlang. Rag'batlantiruvchi ta'lim muhitini yarating. O'qishni, yangi mavzular va ko'nikmalarini o'rganishini rag'batlantiring.

3. Irodalilik: bolalarni maqsadlarni belgilashga va ularga erishish rejalarini ishlab chiqishga o'rgating. Ularga uzoq muddatli istiqbolni ko'rishga va muvaffaqiyatga erishish uchun ko'p mehnat qilish kerakligini tushunishga yordam bering.

4. Mustaqil fikrlash: bolalarning tahlili va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish. Ularga tanqidiy fikrlashni va murakkab vazifalar ustida ishlash qobiliyatini o'rgating.

5. Kirishimlilik: bolalarni samarali muloqot qilishga, boshqalarni tinglashga va o'z fikrlari va his-tuyg'ularini ifoda etishga o'rgating. Ularga nizolarni hal qilish va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam bering.

6. Vaqtini qadrlashga o'rgatish(taym menejment): bolalarni o'z vaqtini rejalashtirishga, ustuvorliklarni belgilashga va asosiy maqsaddan chalg'imaslikka o'rgating.

7. Stressga chidamlilik: bolalarga his-tuyg‘ularini boshqarish va moslashish ko‘nikmalarini o‘zgartirishga yordam bering. Ularga psixologik barqarorlikning ahamiyati haqida aytib bering.

8. Ma’naviy fazilatlar: bolalar bilan halollik, boshqalarga hurmat, mas’uliyat va boshqalar kabi muhim qadriyatlarni muhokama qiling. Ularga o‘zlarining axloqiy kompaslarini qurishda yordam bering.

9. Ota-onalarning misoli: bolalar ko‘pincha ota-onalarining misolidan saboq olishadi. Farzandlaringiz uchun muvaffaqiyatlari rollar va modellar bo‘lishga intiling.

10. Qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish: bolalarning sa’y-harakatlarini rag‘batlantirish va ularni qo‘llab-quvvatlash muhim. Hatto ular muvaffaqiyatsizlikka duch kelsa ham. Muvaffaqiyat har doim ham darhol kelavermaydi va bolalar ularni qo‘llab-quvvatlashlarini bilishlari muhimdir. Shuni esda tutish kerakki, har bir bola noyob. Betakror. Muvaffaqiyatlari odamning ko‘nikmalarini rivojlantirishga kirishganda, uning individual ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga olish kerak.

Oila o‘g‘il-qizlarda milliy fe’l-atvor, husni xulq tarbiyasi manbai bo‘lib keldi. Ota-onalar har kuni, har soatda namuna bo‘lib, ya’ni o‘zlarini bilib-bilmagan holda tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatib, bolalariga xatti-harakatlar, yurish-turish, so‘zlash, kulish, ovqat yeyish, yuvinish, muomala qilish, mezbon-mehbon munosabati me’yorlarini singdirib kelmoqdalar. Ayniqsa o‘g‘ilni - otalikka, qizni - onalikka, uy bekaligiga tayyorlash milliy tarbiyadagi ikki yo‘nalish - o‘g‘il va qiz bolalar tarbiyasi mavjudligini ko‘rsatadi.

O‘zbek oilasida otalarning roli juda katta va hal qiluvchi ahmiyatga ega bo‘lib kelgan. Zero, maqollarimizda qayta-qayta takrorlanib kelinayotganidek, “otaning ochgan yo‘li bor, onaning bichgan to‘ni bor”, “otasi borning unumi bor, onasi borning tinimi bor”, “ota-olamning faxri”, “erta tur, otangni ko‘r, otangdan so‘ng otingni ko‘r”, “Otangni ko‘rsang, otdan tush”, “Ota bo‘lish oson, otalik qilish qiyin”, “Ota bolaga sinchi”, “O‘g‘lingni sevsang qulingday ishlat”, “Otalar so‘zi xitob bo‘lur, ani yig‘sang kitob bo‘lur”...

O‘g‘il bolalarni oilada tarbiyalash murakkab va mas’uliyatlari jarayon. U ko‘p omillarga, jumladan, madaniy, ijtimoiy va shaxsiy xususiyatlarga bog‘liq. Biroq, ota-onalarga o‘g‘illarini tarbiyalashda yordam beradigan ba’zi umumiy tamoyillar va tavsiyalar bor. Shulardan ayrimlari:

1. Bolaning shaxsini hurmat qilish: har bir bola noyob, o‘ziga xosligini hisobga oling. Farzandingizni tinglang va tushuning, uning qiziqishlari, ehtiyojlarini xarakterini hisobga oling.

2. Namunali xulq-atvor: ota-onalar ko‘pincha farzandlari uchun namuna bo‘lib xizmat qiliishlari kerak. Bola bundan saboq olishi uchun halollik, bag‘rikenglik, tadbirkorlik, har bir ishni puxta qilish, boshqalarga hurmat kabi ijobiy qadriyatlarni namoyish etish juda muhim.

3. Ta’lim va taraqqiyot: o‘g‘lingizning bilimlarini va jismoniy rivojlanishini rag‘batlantiring. Kitob o‘qish va o‘z-o‘zini rivojlantirishga qiziqishni rag‘batlantiring. Uning mahorati va sevimli mashg‘ulotlarini rivojlantirishga yordam beradigan turli xil mashg‘ulotlar va sevimli sohasiga qiziqishini ta’minlang.

4. Sport va jismoniy faollik: sport va jismoniy faollik salomatlik va intizomni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. O‘g‘lingizni sport mashg‘ulotlarida qatnashishga va uni o‘zingiz bilan jismoniy faoliyat bilan shug‘ullanishga undang.

5. Qalb tarbiyasi: bolani his-tuyg‘ularini tanib olishga va boshqarishga, shuningdek, boshqalarning his-tuyg‘ularini tushunishga o‘rgating. Bu unga boshqalar bilan ijobiy muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

6. Hamkorlik va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish: bolani nizolarni tinch yo‘l bilan hal qilishga, boshqa bolalar bilan hamkorlik qilishga va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga o‘rgating.

7. Yigitlik tarbiyasi: o‘g‘ilning otasi, tog‘asi, amakisi, akasi yoki boshqalar ham unga erkak xatti-harakatlarining namunasi bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Bola uchun erkaklar o‘z his-tuyg‘ularini qanday ifoda etishini, ayollarga va boshqalarga hurmat va g‘amxo‘rlik bilan munosabatda bo‘lishini ko‘rish muhimdir. O‘g‘lingizga muomalaning aniq chegaralari va xulq-atvor qoidalarini belgilang. Ushbu qoidalar nima uchun muhimligini tushuntiring va uning bajarilishiga qarab izchil jazo yoki mukofotlar berib boring.

8. E’tiborlilik: farzandingizni uning intilishlari va qiziqishlarida qo‘llab-quvvatlash, shuningdek, uning fikrlari va his-tuyg‘ularini hurmat qilish muhimdir.

9. Samimiylit ochiqlik: o‘g‘lingiz duch keladigan har qanday muammo va muammolar haqida siz bilan erkin muloqot qila oladigan ochiq muhit yarating.

Shuni unutmangki, ota-onas tarbiyasi sabr-toqat, vaqt va muhabbatni talab qiladi. Har bir o‘g‘il bola o‘ziga xos tarzda rivojlanadi. Shunday ekan, unga moslashuvchan bo‘lish va uning ehtiyojlariga moslashish muhimdir.

Onaning o‘zbek oilasidagi hurmati, o‘rni alohida, jipslashtiruvchi ahamiyatga ega. Chunki “Onaga bo‘lgan muhabbat- Vatanga bo‘lgan muhabbatning kurtagi”, “Onaning ko‘ngli bolada, bolaning ko‘ngli dalada”, “Onang o‘gay bo‘lsa, otang o‘zingniki emas”, “Bola-loy, ona-kulol”. “Bola ham ona deydi, ona ham ona deydi”, “Onangning yaxshiligini bemor bo‘lsang bilarsan” va h.k. Bu esa o‘zbek qizlarini onalikka tayyorlash: ularda mehribonlik, g‘amxo‘rlik, mayinlik, yaqin kishilarini qadrlashiga, himoya qilishga extiyojni shakllantirishga alohida e’tibor berishni taqoza qiladi. Ota-onaning izchil tarbiyachilik mehnati ularni yaxshi farzandlarning ota-onalari bo‘lish sharafiga tuyassar qiladi. O‘z tarbiyachilik burchlarini bajarmasliklari yoki bajara olmasliklari natijasida ular “yomon” deb nom chiqqargan o‘g‘il-qizlarning ota-onalariga tayanadilar. Chunki o‘g‘il-qizlarning yomon bo‘lib tug‘ilmasliklari bundan qariyb 1300 yil ilgari Yusuf Xos Hojib tomonidan “o‘g‘il-qizning fe’li-xulqi yaxshi yoki yomon bo‘lsa, uning sababchisi ota va onadir” shaklida ifodalangan edi.

Oilada qizlarning tarbiyasi milliy, madaniy, ijtimoiy va oilaviy qadriyatlar kabi ko‘plab omillarga bog‘liq. Biroq, qizlarning tarbiyasiga xos umumiy xususiyatlar bor:

1. Tenglik va hurmat: qizlarga o‘g‘il bolalar uchun huquq va imkoniyatlar tengligini o‘rgatish muhimdir. Qizlarning fikrlari va his-tuyg‘ularini hurmat qilish kerak. Bu ularga o‘z-o‘zini hurmat qilish va o‘ziga ishonchni rivojlantirishga yordam beradi.

2. Hissiy intellektni rivojlantirish: qizlarni tarbiyalashda ularga hissiyotlarni boshqarish, hissiyotlarni ifoda etishna o‘rgatish muhim. Bu boshqa odamlarning his-

tuyg'ularini tushunish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berishni ham o'z ichiga oladi. Ularga boshqalar bilan sog'lom munosabatlarni o'rnatishga yordam beradi.

3. Ta'lim va o'z-o'zini rivojlantirish: oila qizlarning qiziqishlari va sevimli mashg'ulotlarini rag'batlantirish, shuningdek, bilim olishga bo'lgan qiziqish va harakatlarini qo'llab-quvvatlash zarur. Bunga o'qish, hunar o'rganish, fan, san'at yoki boshqa sohalarni o'rganish ham kiradi.

4. Mustaqillik va mas'uliyat: qizlarni mustaqil qaror qabul qilishga va o'z harakatlari uchun javobgarlikni o'z zimmasiga olishga o'rgatish muhimdir. Bu ularga muammolarni hal qilish va mustaqillik ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

5. Sog'lom turmush tarzi: oila sog'lom turmush tarzini, shu jumladan to'g'ri ovqatlanish, jismoniy faollik va sog'liqni saqlashni rag'batlantirishi mumkin. Bu qizlarning jismoniy va hissiy farovonligi uchun muhimdir. Qizlarga "ayol" yoki "erkak", deb hisoblanishidan qat'iy nazar, hayotda o'z yo'lini tanlashi mumkinligini o'rgatishi mumkin.

6. Oilaviy qadriyatlar: qizlarning tarbiyasi ko'pincha nafosat, ibo, hayo, halollik, mehribonlik, boshqalarga hurmat kabi oilaviy qadriyatlarni yetkazish juda muhim.

Ona va bolaning yetarli oziq-ovqat, tibbiy yordam, vitaminlar bilan, to'g'ri, to'laqonli ovqatlanishi ta'minlanganligi; Bolaning ma'naviy, aqliy, jismoniy rivojlanishi uchun mablag' ajratilishi.